

Makale Türü: Araştırma Makalesi

**Bağlam Temelli Kelime Öğretiminde Tanıklamalardan Yararlanma: 3
Yazardan Tanıklama Örnekleri ¹**

Ali GÖÇER²

*Erciyes Üniversitesi, Eğitim Fakültesi, Türkçe Eğitimi Anabilim Dalı
Orcid id: 0000-0002-6880-2611*

Soner GARİP³

*Erciyes Üniversitesi, Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Türkçe Eğitimi Anabilim Dalı
Orcid id: 0000-0002-0893-9536*

ÖZ

Yazılı ve sözlü anlatımın en temel unsurlarından biri olan kelime, bir dili meydana getiren anlamlı ses birliğidir. Kelimeler bir dilin kelime hazinesi konumunda olan sözlüklerde bulunur. Kelimelerin bağlamı içerisinde gösterilerek öğretilmesi konusu kelime öğretiminde örnek cümleler kullanılmasını gerekli kılmaktadır. Bu bakımdan sözlüklerin tanıklama içermesi hem kelimelerin bağlam içerisindeki anlamını öğrenmede kolaylık sağlamakta hem de bağlam temelli kelime öğretimine hizmet etmektedir. Bu çalışmada Türk Dil Kurumu tarafından hazırlanan Türkçe Sözlük'e (2011) edebiyatımızın seçkin yazarların eserlerinden tanık cümlelerle katkı yapmak amaçlanmaktadır. Çalışmada nitel araştırma yöntemi çerçevesinde doküman incelemesi tekniğinden faydalanılmıştır. Verilerin analizinde betimsel analize başvurulmuştur. Çalışmanın sonunda Nazan Bekiroğlu'nun *Nar Ağacı*, İhsan Oktay Anar'ın *Puslu Kıtalar Atlası* ve İlber Ortaylı'nın *İmparatorluğun En Uzun Yüzyılı* adlı eserlerinden Türkçe sözlükteki tanıklama içermeyen kelimeler için örnek cümleler bulunarak sözlük anlamıyla birlikte sunulmuştur. Araştırma sürecinde elde edilen bulgular ışığında çeşitli önerilerde bulunulmuştur.

Anahtar kelimeler: Kelime, sözlük, tanıklama, bağlam.

**Benefiting From Explanations In Context-Based Word Teaching: Examples
Of Witness From 3 Authors**

ABSTRACT

The word, which is one of the most basic elements of written and oral expression, is a part of a meaningful sound that forms a language. The words are found in dictionaries which are the word fortune of a language. Giving words by showing them in context makes it necessary to use sample sentences in the teaching of words. The fact that dictionaries contain testimonials makes it easy to learn the meaning of words and serves context-based vocabulary teaching. In this study, it is aimed to contribute to the Turkish lexicon prepared by the Turkish language institution with testimony from the works of distinguished authors of our literature. In order to achieve this goal, the works of Nazan Bekiroğlu's *Nar Ağacı*, İhsan Oktay Anar's *Puslu Kıtalar Atlası* and İlber Ortaylı's *İmparatorluğun En Uzun Yüzyılı* were studied. From these works, the dictionary is presented with examples of words that do not contain any testimonials in Turkish dictionary. For this purpose, document review technique was used within the framework of qualitative research method.

Keywords: Word, dictionary, examples, context.

¹ Bu çalışma, 26-27 Nisan 2019 tarihleri arasında Gaziantep'te düzenlenen 'Altıncı Uluslararası Multidisipliner Çalışmaları Kongresi'nde sunulan ve bildiri kitabında basılan çalışmanın geliştirilmiş ve genişletilmiş halidir.

² Prof. Dr., Ali GÖÇER, E-mail: gocerali@gmail.com

³ **Sorumlu Yazar:** Doktora öğrencisi, Soner GARİP, E-mail: sonergarip38@gmail.com, Phone: 0506 770 48 16

Giriş

İletişimsel süreçlerin en temel öğelerinden biri olan kelime bir dili oluşturan anlamlı ses birliğidir. Duygu, düşünce, hayal ve izlenimler sözlü veya yazılı olarak aktarılmak istendiğinde kelimelere başvurulmaktadır. Bu bakımdan bireylerin kendilerini doğru ve anlaşılır bir şekilde ifade etmeleri için kelimelere gereksinimleri vardır. Bu yönüyle kelimeler dilin doğru, anlaşılır ve etkili kullanımında belirleyici bir unsurdur.

Alan yazında sözcük ile eş anlamlı olarak kullanılan kelimeyle ilgili farklı tanımlamalar mevcuttur. TDK Türkçe Sözlük'te (2011) "Anlamlı ses veya ses birliği, söz, sözcük" olarak tanımlanan kelimeyi Üçok (1947) bir dile ait en küçük ses birliği, Korkmaz (1992) bir veya daha çok heceden meydana gelen ve aynı dili konuşan insanlar arasında ilişki kurmayı sağlayan dil birimi, Ergin (2006: 95) "manası veya gramer vazifesi bulunan ve tek başına kullanılan ses veya sesler topluluğu", Karatay (2007: 142) "Düşünsel veya simgesel olan varlık ve kavramların ses ve yazı olarak karşılığı" olarak ifade etmektedir. Buna göre kelimeler için tek başlarına kullanılan seslerden meydana gelmiş anlamlı dil ögesi tanımlaması yapılabilir.

Kelimeler bir dilin kelime hazinesi olarak görülen sözlüklerinde bulunmaktadır. Bu yönüyle sözlükler bir dile ait bütün söz varlığını bünyesinde barındırmaktadır. Alan yazında sözlükle ilgili çeşitli tanımlamalara rastlamak mümkündür. Vardar (2002) sözlüğü bir dildeki sözcükleri tanım, tanık, köken gibi bilgilerle alfabetik olarak sunan yapıtı; Yaman (2010) sözlükleri aynı dili konuşan insanların söz varlığını belirleyen kaynak; Bingöl (2006) bir dile ait tüm sözcük, terim ve kalıplaşmış ifadeleri alfabetik bir şekilde tanım, örnek cümle, köken vb. öğelerle sunan eser; Eminoğlu (2010) bir dile ait söz varlığını barındıran, dilin yapı ve işleyiş gibi konularda bilgiler bulunduran kaynak; Uysal (2018) bir dilin söz varlığını toplu bir şekilde sunan eser olarak tanımlamaktadır. Mevcut tanımlamalardan sözlükleri alfabetik düzende bir dilin söz varlığını tanım, tanık ve köken gibi özellikleriyle açıklayan eser olarak ifade edebiliriz.

Sözlüklerin kullanım amacına göre farklı sınıflandırmaları vardır. Buna göre bazı sözlüklerde sözcük türü, bazılarında sözcüğün kökeni, bazılarında ise sözcüğün sıralaması gibi özellikler dikkate alınmıştır. Alan yazında sözlüklerin hangi sınıflandırmaları içerdiğine yönelik farklı bakış açıları da görmek mümkündür. Örneğin Aksan (2007), sözlükleri bir ya da birden çok dilin sözvarlığını işlemesi, abece sıralamasının temel alınıp alınmaması ve ele alınan sözvarlığının niteliği yönünden çeşitlere ayırabileceğimizi ifade etmektedir. Mevcut türler içerisinde günlük yaşamda en çok bilinen ve sıklıkla başvuru sözlükler genel sözlüklerdir. Korkmaz'a (1992) göre genel sözlükler, bir dile ait bütün kelime ve deyimleri özel bir alana girmeden tanımlayıp açıklamaktadır. Kara (2019) da genel sözlüklerin bir toplumun geneline yönelik olduğunu ve topluma ait söz varlığını bulundurmaya amaçladığını ifade etmektedir. Buna göre genel sözlükler bir dile ait kelime ve kelime gruplarını alfabetik sırayla tanımlayıp örnek cümlelerle sunmaktadır. Çünkü kelimelerin anlamıyla örnek cümlelerde kullanılması bireylerin kelimenin anlamını daha iyi öğrenmesini sağlamaktadır. Bu durum kelime öğretiminde bağlamın önemini ön plana çıkarmaktadır.

Bağlam, TDK Türkçe Sözlükte (2011), "Bir dil birimini çevreleyen, ondan önce veya sonra gelen, birçok durumda söz konusu birimi etkileyen, onun anlamını, değerini belirleyen birim veya birimler bütünü, kontekst" olarak tanımlanmaktadır. Korkmaz'a (1992) göre bağlam bir cümle, konuşma veya metinde bir kelimenin karşılıklı ilişki kurduğu diğer öğelerle

oluşturduğu anlam bütünlüğüdür. Aksan (2007) ise bağlamı bir göstergenin diğer öğelerle bütünleşerek oluşturduğu anlam bütünü olarak ifade etmektedir. Buna göre bağlam bir kelimenin kullanıldığı cümlede, paragrafta veya metinde ortaya çıkan anlamdır. Çünkü kelimeler anlamlarını buldukları cümlede kazanırlar (Üçok, 1947).

“Bağlam dilde anlamın kaynağıdır” (Çetin vd., 2011: 1370). Bu nedenle bağlam kelimelerin anlamlarına doğrudan etki ederek anlamlarını belirlemektedir. Bu hususu Göçer (2015) bir kelimenin gerçek, mecaz ve yan vb. anlamının bağlam içerisinde yüklenildiğini ve bağlamın kelimenin anlam boyutunda değişiklik meydana getirdiğini ifade etmektedir. Çetinkaya (2007) da temel ve sözlük anlamları bakımından birbirine benzeyen kelimelerin bağlam içerisinde değişiklik göstereceğini söylemektedir. “Örnek olarak *açılmak* fiili, “Allah gönderdi sizi hemşireciğim. İki lakırdı eder, *açılırız.*” (*Çalığışu*), “Kapı *açıldı*”, “Alış veriş bahsi *açıldı.*”, “Çocuklar iki yana *açıldılar.*”, “Hemen ardından kardeşine *açıldığına* pişman oldu.” cümlelerinde farklı anlamlarıyla karşımıza çıkmaktadır” (Çetinkaya, 2007: 112). Bu durum kelimelerin bağlam içerisinde öğretilmesinin de önemini ortaya koymaktadır. Gündoğdu (2012) kelime öğretiminde öğrencilere her kelimenin hem genel hem de bağlam içerisindeki anlamının kazandırılması gerektiğini bunun öğrencilerin bağlama duyarlı olarak kelime öğrenmeleri açısından önemli olduğunu söylemektedir. McCarten (2007) de kelime öğretiminde bağlamdan hareket etmenin etkili bir yol olduğunu ifade etmektedir. Benzer şekilde Dilidüzgün (2014) ise kelimelerin dil bilimsel ulamlarının da kullanılan bağlam içerisinde belirginleştiğini örneğin güzel sözcüğünün isim, fiil veya sıfat olduğunun kullanıldığı cümleden anlaşılacağını söylemektedir.

Türkçe Dersi Öğretim Programı (2019) kelime öğretiminde bağlama önem vermekte ve öğrencilerin metin işleme sürecinde ilk kez karşılaştıkları kelimeleri bağlamdan hareketle tahmin etmelerini ardından tahminlerini de sözlükten kontrol etmelerini beklemektedir. Bu durumu Maden ve Demir (2019) derslerde kelimelerin önce tahmin edildiğini ardından sözlüğe bakarak kontrolün sağlandığını söyleyerek belirtmektedir. Çünkü yeni öğrenilen kelimelerin bağlamdan çıkarılamazsa başvurulacak en güvenilir kaynak sözlüklerdir (Nunan, 1998; Yılmaz ve Koçmar, 2009).

Kelimelerin bağlamı dikkate alınarak öğretilmesi bireylere birtakım avantajlar sağlamaktadır. Duran ve Bitir (2017) bir kelimeyi tanımak için bütün anlamlarını bilmek gerektiğini bunun da metnin bağlamından yararlanmayla mümkün olduğunu söyleyerek bu yolla kelimenin kalıcı ve etkili bir şekilde öğrenileceğini ifade etmektedir. Gür (2014) de bağlam temelli kelime öğretiminin kelimenin anlaşılmasında, kullanılmasında ve hatırlanmasında kolaylık sağladığını belirtmektedir. Buna göre kelime öğretiminde bağlamdan hareket edilmelidir.

Kelimelerin bağlamı içerisinde gösterilerek verilmesi kelime öğretiminde örnek cümleler kullanılmasını zorunlu kılmaktadır. Bu durum sözlükleri de etkilemekte ve sözlüklerin tanımlama içermesini zorunlu hale getirmektedir. Çünkü kelimelerin anlamlarının daha iyi anlaşılması için sözlüklerin tanımlama içermesi gerekmektedir (Argunşah, 2019). Tanımlama sözlük bilimde kullanılan bir kavramdır. Baskın’a (2016) göre tanımlama sözlüklerde kelimelerin anlamlarının örnek kullanımıyla gösterilmesidir. Uysal (2018b) ise tanımlamayı sözlükteki bir birimin anlamı ile kullanımını gösteren örnek olarak ifade etmektedir. Tanımlardan anlaşılacağı üzere tanımlama sözlüklerde yer alan kelimelerin anlamına uygun biçimde örnek cümleler içerisinde kullanılmalıdır. Burada amaç kelimenin anlamını örnek cümleler aracılığıyla bağlamında göstermedir. Bu yolla sözlük kullanıcıların kelimeleri daha iyi anlamları amaçlanmaktadır.

Sözlüklerin tanımlama içermesi hem kelimelerin bağlam içerisindeki anlamını öğrenmede kolaylık sağlamak hem de bağlam temelli kelime öğretime hizmet etmektedir. Bu durum sözlüklerde tanımlamalardan faydalanmanın önemini ortaya koymaktadır. Göçer (2001) sözlüklerde kelimelerin örneklendirilmesinde bireylerin Türk dilinin inceliğini ve etkileyciliğini tanımlarının sağlanması gerektiğini ifade etmektedir. Bunu sağlamak için sözlükte yer alacak tanımlamalar seçilirken de kullanılacak örneklerin özenle seçilmesi gerekmektedir. Araştırmacılar tanımlama cümlelerinin edebiyatımızın seçkin eserlerinden seçilmesi gerektiğini vurgulamaktadır (Okur, 2011; Göçer, 2015; Baskın, 2016; Baskın, 2017a; Nebi, 2018a). Çünkü bu yolla tanımlama cümlelerinin kalıcılık ve dil zevki vereceği ayrıca kelimelerin öğrenilmesini kolaylaştıracağı düşünülmektedir. Bütün bu hususlar sözlük hazırlayıcılarının sözlüklere alacağı tanık cümlelerde edebiyatımızın seçkin yazarlarının eserlerden alınan örnek cümleleri tercih etmesinde rol oynamıştır. Örneğin İlhan Ayverdi tarafından kaleme alınan “*Misalli Büyük Türkçe Sözlük*” zengin tanımlamalar içeren bir sözlüktür. Yine Türk Dil Kurumu tarafından hazırlanan “*Türkçe Sözlük*” içerisinde de tanık cümleler yer almaktadır.

Bu çalışmada Türk Dil Kurumu tarafından hazırlanan Türkçe Sözlük’e (2011) kelimelerin bağlamında gösterilmesinin öneminden dolayı edebiyatımızın seçkin yazarlarının eserlerinden tanık cümlelerle katkı sağlamak amaçlanmaktadır. Çünkü tanımlamalar kelimelerin doğru kullanılmasında rehberlik görevi üstlenmektedir (Uysal, 2018b). Bu amaçla Nazan Bekiroğlu’nun *Nar Ağacı*, İhsan Oktay Anar’ın *Puslu Kitalar Atlası* ve İlber Ortaylı’nın *İmparatorluğun En Uzun Yüzyılı* adlı eserlerinden Türkçe Sözlük’te tanımlama içermeyen kelimeler için örnek cümleler bulunarak sözlük anlamıyla birlikte sunulmuştur.

Yöntem

Araştırma Modeli

Bu çalışmada nitel araştırma yöntemi kullanılmıştır. “Nitel araştırma, gözlem, görüşme ve doküman analizi gibi nitel veri toplama yöntemlerinin kullanıldığı, algıların ve olayların doğal ortamda ve gerçekçi ve bütüncül bir biçimde ortaya konmasına yönelik nitel bir sürecin izlendiği araştırma olarak tanımlanabilir” (Yıldırım ve Şimşek, 2013: 45). Araştırmada nitel araştırma yönteminin kullanılmasının sebebi doküman incelemesi yoluyla nitel bir sürecin izlenerek TDK Türkçe Sözlük’te tanımlama içermeyen bazı kelimelere Nazan Bekiroğlu’nun *Nar Ağacı*, İhsan Oktay Anar’ın *Puslu Kitalar Atlası* ve İlber Ortaylı’nın *İmparatorluğun En Uzun Yüzyılı* adlı eserlerinden tanımlama cümleleriyle katkı yapmaktır.

Veri Toplama Araçları

Bu araştırma doküman inceleme tekniğinin kullanıldığı nitel bir çalışmadır. “Doküman analizi, araştırılması hedeflenen olgu veya olaylar hakkında bilgi içeren yazılı materyallerin analizini kapsar” (Yıldırım ve Şimşek, 2013: 217). Bu amaçla Nazan Bekiroğlu’nun *Nar Ağacı*, İhsan Oktay Anar’ın *Puslu Kitalar Atlası* ve İlber Ortaylı’nın *İmparatorluğun En Uzun Yüzyılı* adlı eserleri ile TDK Türkçe Sözlük’ten (2011) veriler toplanmıştır.

Verilerin Toplanması ve Analizi

Bu çalışmada ilk olarak TDK Türkçe Sözlük (2011) içerisinde tanık cümle bulunmayan kelimeler belirlenmiş ve daha sonra Nazan Bekiroğlu’nun *Nar Ağacı*, İhsan Oktay Anar’ın *Puslu Kitalar Atlası* ve İlber Ortaylı’nın *İmparatorluğun En Uzun Yüzyılı* isimli eserler okunarak belirlenen kelimelerin eserlerde yer alıp almadığı tespit edilmiştir. Veri toplama sürecinde çalışmanın sistemli bir şekilde ilerletilmesi ve zamandan tasarruf etmek amacıyla okuma sürecinde fişlemeler yapılmıştır. TDK Türkçe Sözlük (2011)

içerisinde tanımlama içermeyen bazı kelimelerin aynı anda birden çok eserde bulunduğu durumlarda iki alan uzmanının ilgili kelimelerin alana uygunluğu, kullanılabilirliği vb. özelliklere dayalı görüş birliği içinde olmalarına göre hareket edilmiştir. Tanımlamalar belirlenirken tarih alanıyla ilgili kelimeler için *İmparatorluğun En Uzun Yüzyılı* isimli eserden, felsefi içerikli kelimeler için *Puslu Kıtalar Atlası* isimli eserden ve edebi nitelikli kelimeler için ise *Nar Ağacı* isimli eserden yararlanılmıştır.

Araştırmanın verilerinin analizinde nitel araştırma yöntemi analiz çeşitlerinden betimsel analizden yararlanılmıştır. Yıldırım ve Şimşek (2013) betimsel analizde elde edilen verilerin önceden belirlenen temalara uygun bir şekilde özetlenerek yorumlandığını söylemektedir. Bu çalışmada da TDK Türkçe Sözlük (2011) içinde tanımlama cümlesi bulunmayan kelimeler ile Nazan Bekiroğlu'nun *Nar Ağacı*, İhsan Oktay Anar'ın *Puslu Kıtalar Atlası* ve İlber Ortaylı'nın *İmparatorluğun En Uzun Yüzyılı* adlı eserlerinden doküman analizi tekniğiyle belirlenen tanımlama cümleleri eşleştirilerek sunulmuştur.

Bulgular

Bu bölümde Nazan Bekiroğlu'nun *Nar Ağacı*, İhsan Oktay Anar'ın *Puslu Kıtalar Atlası* ve İlber Ortaylı'nın *İmparatorluğun En Uzun Yüzyılı* adlı eserlerinden TDK Türkçe Sözlük (2011) içerisinde tanımlama içermeyen bazı kelimelere yönelik tanımlama cümleleri yer almaktadır.

Anayasal:

Tanım: Anayasa ile ilgili.

Tanımlama: “Yeni Osmanlıların siyasi fikirleri daha çok anayasal monarşi etrafında toplanmaktaydı” (Ortaylı, 1987: 212).

Bank:

Tanım: Çoğunlukla parklarda ve bahçelerde oturulacak sıra.

Tanımlama: “Banklardan birine oturan Settarhan Osmanlı tarafındaki bulutların altın ve gül rengi yansımalarını seyrederken kendini rüzgârın okşayışına bıraktı” (Bekiroğlu, 2012: 227).

Başat:

Tanım: Baskın.

Tanımlama: “1840-1880 döneminde tarımsal üretim ve ihracat kalemlerinde başat bir ürün yoktur” (Ortaylı, 1987: 172).

Cadı:

Tanım: Geceleri dolaşarak insanlara kötülük ettiğine inanılan hortlak. (1)

Tanımlama: “Cadı masallarının ürkütücü sahnelerinde görünen çaresiz elem katarlarına benziyordu bunlar” (Bekiroğlu, 2012: 293-294).

Cebeci:

Tanım: Yeniçeri ordusunda silah yapan, onaran ve bakımı ile görevli bulunan, savaşta ordunun silah ve cephanesini ulaştıran yaya kapıkulu ocaklarından bir sınıf asker.

Tanımlama: “Bir kere kapıkulu askerlerinden olan topçu ve cebeciler bırakılmıştı” (Ortaylı, 1987: 36).

Düztaban:

Tanım: Tabanı kemerli olmayan, düz olan (kimse). (2)

Tanımlama: “Nihayet, çağırdıkları bir hekime bütün kasaba nüfusunun ayak denetimlerini yaptırıp, yakaladıkları iki düztabanı taşla tutarak kovdular” (Anar, 2006: 157).

Eflatun:

Tanım: Açık mor renk. (1)

Tanımlama: “Bahçeler güllerle dolu, duvarların arkasından mor salkımlar, eflatun beyaz leylâklar, hanımcıları taşmış” (Bekiroğlu, 2012: 505).

Faiz:

Tanım: İşletmek için bir yere ödünç verilen paraya karşılık alınan kâr, getiri, ürem, nema

Tanımlama: “Yeni kanuna göre faiz kabul ediliyor, ticari davalarda kuşkusuz din ve mezhep ayrımı söz konusu olmuyordu” (Ortaylı, 1987: 140).

Fesleğen:

Tanım: Ballıbabagillerden, Akdeniz ülkelerinde yetişen, yaprakları güzel kokulu, beyaz veya pembe çiçekli, bir yıllık ve otsu bir süs bitkisi, reyhan (*Ocimum basilicum*).

Tanımlama: “Sol eliyle bir fesleğen dalı koparıp Mirza Han'ın elini öpmeye içeri girdi” (Bekiroğlu, 2012: 154).

Galiz:

Tanım: Kaba ve çirkin, iğrenç.

Tanımlama: “19. yüzyılda yer yer galiz sözlerle dolu, ama masum bir gölge oyunu haline dönüşen «Karagöz» geçen yüzyıllarda Osmanlı kültürünün en çarpıcı siyasal hiciv örneklerini çıkarmıştır” (Ortaylı, 1987: 182).

Gayriciddi:

Tanım: Ciddi olmayan, laubali, ciddiyetsiz

Tanımlama: “Birinci yorum sahipleri genellikle imparatorluğu mahva götüren bir gayri ciddi hareketten; ikinci grup ise tabandan gelmeyen ve demokratik bir gelenek yaratmayan yüzeysel bir reformdan söz ederler” (Ortaylı, 1987: 210).

Hor:

Tanım: Değersiz, önemi olmayan, aşağı.

Tanımlama: “Bir süre hor hakir bakışlar altında dolaşmak mecburiyetinde kaldık” (Bekiroğlu, 2012: 530).

İhtilal:

Tanım: Bir ülkenin siyasal, sosyal ve ekonomik yapısını veya yönetim düzenini değiştirmek amacıyla kanunlara uymaksızın cebir ve kuvvet kullanarak yapılan geniş halk hareketi, devrim.

Tanımlama: “Buna karşılık 1821 Şubatında Mora'da ihtilal patlak verdiğinde, bu hareketin Yunanlılar tarafından başlatıldığı ve yönetildiği görülüyor” (Ortaylı, 1987: 40).

İtaatkâr:

Tanım: İtaatli.

Tanımlama: “İlk kez Karadeniz'in sütlüman, soğumuş bir çorba gibi durgun, kuzu gibi itaatkâr kalması için dua etti” (Bekiroğlu, 2012: 199).

Jargon:

Tanım: Aynı meslek veya topluluktaki insanların ortak dilden ayrı olarak kullandıkları özel dil veya söz dağarcığı.

Tanımlama: “Arapça ve Farsça söz ve deyim yüklü Osmanlı jargonu, yerini temiz bir Türkçeye terk etmeye başlamıştı” (Ortaylı, 1987: 57).

Kalpazan:

Tanım: Sahte para basan veya piyasaya süren kişi.

Tanımlama: “Kalpazanlık veya sikkelerin kenarını kırmak önlenemeyen olaylardı” (Ortaylı, 1987: 106).

Kefe:

Tanım: Terazî gözlerinden her biri.

Tanımlama: “Bir bezi iki eşit parçaya bölüp parçalardan birini pisliğe iyice bulayarak kefeye yerleştirdiler” (Anar, 2006: 53).

Lando:

Tanım: Dört tekerlekli, içinde dingillere paralel olarak düzenlenmiş karşılıklı iki oturma sırası bulunan, üstü açılıp kapanabilen çift körüklü binek arabası.

Tanımlama: “Bir masal arabasına benzemeyen araba da Sultan'ın giyimi kadar sadeydi ama körüğü yarıya kadar kapanmış bu landoyu çeken üç at bir eşine ancak masalarda rastlanabilecek emsalsiz güzellikteydi” (Bekiroğlu, 2012: 70).

Leh:

Tanım: Polonya halkından veya bu halkın soyundan olan kimse.

Tanımlama: “Nemçeliler Lehlerle yaptıkları bir savaşı kaybettiler ve büyük bir yangın Tebriz'i yok etti” (Anar, 2006: 178).

Mürettebat:

Tanım: Gemi, uçak vb. taşıtlardaki görevlilerin tümü.

Tanımlama: “Bu şehirlerde tüccar gemilerinin mürettebatı için konaklama tesisleri, uygun sağlık şartlarını sağlamak başlıca sorun olmuştu” (Ortaylı, 1987: 131).

Olağandışı:

Tanım: Sıra dışı.

Tanımlama: “Kostantiniye'nin kuzeyinde olağandışı bir durum olup olmadığını denetlemesini istedim” (Anar, 2006: 178).

Savcı:

Tanım: Devlet adına ve yararına davalar açan, kamu haklarını ve hukuku yerine getirmek üzere yargıç katında sanıkları kovuşturan görevli, müddeiumumi.

Tanımlama: “Sözde bütün teba için hazırlanan bu kanun hükümlerine göre savcı res'en ceza davası açıyordu” (Ortaylı, 1987: 142).

Saye:

Tanım: Koruma, yardım. (2)

Tanımlama: “Anlatıldığına göre karısı, uyuyan adam sayesinde hatırı sayılır bir servet biriktirmişti” (Anar, 2006: 228).

Seferberlik:

Tanım: Bir ülkenin silahlı kuvvetlerini savaşa hazır duruma getiren, ülkenin ekonomisini, yönetimini savaş gereklerine uyacak duruma sokan hazırlık ve önlemlerin tümü. (1) Bu durumun ilan edildiği veya savaşın sürdürdüğü dönem. (2)

Tanımlama: (2) Salı günü Hacıbey öğle vakti camiden eve döndüğünde o ürkütücü cümleyi söyleyiverdi: "Seferberlik ilân edildi" (Bekiroğlu, 2012: 89).

Seferi:

Tanım: (1) Yolculukla ilgili olan, (2) Savaşla ilgili durum, (3) Yolculuk dolayısıyla namaz ve oruç ibadetinin yapılması konusunda dinen sağlanan kolaylık, seferî.

Tanıklama: (2) “Napolyon'un Rusya seferi savaşı durdurdu” (Ortaylı, 1987: 30).

Tanıklama: (3) “Onlar namaza durdular. Ben? Seferî miyim değil miyim, bir türlü kestiremedim” (Bekiroğlu, 2012: 37).

Tefekkür etmek:

Tanım: Düşünmek.

Tanıklama: “Hiçbirisinde yorgunluktan kafalarını kaldırıp da etrafa bakacak, kaderin bu cilvesindeki hikmeti tefekkür edecek hal yoktu” (Bekiroğlu, 2012: 295).

Ucu ucuna:

Tanım: Ancak, son kertede.

Tanıklama: “Benim çocukluğum onun yaşlılığına ucu ucuna yetişebilmişti” (Bekiroğlu, 2012: 84).

Vaha:

Tanım: Çöllerde çoğu kez yüze çıkan yer altı sularının yarattığı tarım veya yerleşme bölgesi.

Tanıklama: “Öyle ki Settarhan çöl ortasında bir vahaya düştüğünü zannetti” (Bekiroğlu, 2012: 170).

Varsıl:

Tanım: Parası, malı çok olan, zengin, yoksul karşıtı.

Tanıklama: “İran'ın bütün varsıl evleri gibi bu evin de dışı kerpiç duvar içi cennet bahçesiydi” (Bekiroğlu, 2012: 170).

Tartışma ve Sonuç

Bu çalışmada kelimelerin bağlamı içerisinde göstermesi bakımından sözlüklerde tanıklamalardan faydalanılması gerektiği üzerinde durularak Türk Dil Kurumu tarafından hazırlanan Türkçe Sözlük (2011) için edebiyatımızın seçkin yazarlardan Nazan Bekiroğlu'nun *Nar Ağacı*, İhsan Oktay Anar'ın *Puslu Kıtalar Atlası* ve İlber Ortaylı'nın *İmparatorluğun En Uzun Yüzyılı* adlı eserlerinden TDK Türkçe Sözlük'te (2011) tanıklama içermeyen bazı kelimelere yönelik tanıklama cümleleriyle katkı yapılmıştır.

Li (1998) sözlüklerin özellikle dil eğitimi için en başarılı yapıtlar olduğunu vurgulamaktadır. Okur (2011) ise sözlüklerin kelimelerin öğrenilmesinde çok önemli olduğunu bireylerin öğreneceği bütün kelimelerde birincil başvuru kaynağı olduğunu söylemektedir. Bu bakımdan tanıklama sözlükler için kelimeleri bağlamında göstermesi bakımından önemli bir özelliktir. Nebi (2018b), yaptığı çalışmada zengin tanıklama içeren sözlüklerin işlevsel olduğunu söylemektedir. Fakat TDK Türkçe Sözlük (2011) üzerine yapılan çalışmalarda sözlük içerisinde birçok kelimenin tanıklama içermediği sonucu elde edilmiştir (Baskın, 2016; Argunşah, 2019). Baskın (2016), sözlüğün daha kullanışlı hale getirilmesi için tanıklamalar yapılması gerektiğini ifade etmektedir. Bu çalışmada da Türkçe Sözlük içerisinde tanıklama içermeyen bazı kelimelere yönelik eksiklik giderilmeye çalışılarak sözlüğün işlevsel ve kullanışlı hale getirilmesi amaçlanmıştır. Böylece sözlük kullanıcıları anlamını çıkaramadığı, merak ettikleri kelimeleri aradıklarında edebiyatımızın seçkin yazarlarından alınan tanık cümlelerde ilgili kelimeleri görerek kelimeleri anlamada kolaylık yaşayacaktır.

Kelimelerin bağlam temel alınarak öğretilmesi bireylere birtakım avantajlar sağlamaktadır. Gür (2014), yaptığı çalışmanın sonucunda bağlam temel alınarak yapılan

kelime öğretiminin başarılı ve verimli olduğuna; Yaman ve Akkaya (2014) ile Duran ve Bitir (2017), çalışmalarının sonucunda bağlam temelli kelime öğretiminin kalıcı öğrenme sağlandığına; Kemiksiz (2015), çalışmasının sonucunda sözlüklerin kelimenin anlamıyla birlikte örnek bir cümlede kullanımın önemli olduğuna; Göçer (2015), yaptığı çalışmanın sonucunda öğrencilerin ilk kez karşılaştıkları kelimeleri bağlamdan yola çıkarak bulmalarının kalıcı ve kullanılabilir bir öğrenme sağlayacağını vurgulamıştır. Bu çalışmada da Türkçe Sözlük içerisinde tanımlama cümlesi yer almayan kelimeler için tanımlama cümleleri seçilerek öğrenilen kelimelerin kalıcılığının sağlanmasına hizmet edilmiştir.

Öğrencilerin ilk kez karşılaştıkları kelimeleri anlamlandırmada bağlamdan yararlanmaları beklenen bir davranıştır. Ediger (2002), kelime öğretiminde bağlamdan hareketle çıkarımda bulunmanın önemini vurgulamaktadır. Fakat bağlamdan çıkarılamayan kelimeler için ise sözlük bir ihtiyaç haline gelmektedir. Yaman (2010), yaptığı çalışmanın sonucunda kelime öğretiminde öncelikle bağlamdan yararlanmak gerektiğini ardından kelimenin diğer anlamları için sözlüğe başvurmanın önemini vurgulamaktadır. Bu bakımdan kelimelerin öğrenimi/öğretiminde sözlüklerin tanımlama içermesinin önemli bir işlevi bulunmaktadır. Baskın (2017b); yaptığı çalışmada 5. Sınıf öğrencileri için kelimelerin anlamlarını, türlerini veya çağrıştırdığı kelimeler ile örnek kullanımları gösteren tanımlamalar içeren bir sözlüğe ihtiyaç duyulduğu sonucuna ulaşmıştır. Bu çalışma ile kelimelerin farklı anlamlarını gösteren tanık cümleler ile söz konusu ihtiyaç için bir katkı yapılmış ve farkındalık oluşturulmak istenmiştir.

Sözlüklerde kullanılacak tanımlama cümleleri için edebiyatımızın seçkin eserlerinden faydalanılması önemli bir husustur. Bu durum yalnızca ana dili konuşan bireyler için değil Türkçeyi ikinci dil olarak öğrenenler için de geçerlidir. Göçer ve Karadağ (2019), yaptıkları çalışmanın sonucunda sözlüklerde yer verilen tanımlama cümleleri sayesinde öğrencilerin Türk kültürünün seçkin yazarlarını tanımlarını sağladığı sonucuna ulaşmıştır. Bu çalışmada da edebiyatımızın seçkin yazarlarının eserlerinden yararlanılarak TDK Türkçe Sözlük'ün (2011) geliştirilmesine böylece Türkçeyi ikinci dil olarak öğrenenlerin Türk kültürünün seçkin yazarlarını tanımlarına zemin oluşturularak destek olunmuştur.

Öneriler

TDK Türkçe Sözlük'ün son baskısı 2011 yılında yapılmış olup yeni bir baskının yaklaştığı tahmin edilmektedir. Bilindiği üzere Türk Dil Kurumu Türkçe Sözlük içerisinde yer alan tüm söz varlığını aynı anda internet ortamında da sunmaktadır. Uzun uğraşlar neticesinde ortaya konan bu tür çalışmalar Türkçe sözlüğün iyileştirilmesi ve geliştirilmesinde kullanılmalıdır. Bunun için gerek basılı sözlükte gerekse internet ortamında ilgili çalışmaların değerlendirilmesi yapılacak yeni çalışmalar için teşvik edici bir tutum olacaktır.

KAYNAKÇA/REFERENCES

Aksan, D. (2007). *Her yönüyle dil, ana çizgileriyle dilbilim*. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.

Anar, İ. O. (2006). *Puslu kıtalar atlası*. İstanbul: İletişim Yayınları.

- Argunşah, M. (2019). Türkçe sözlükte tanımlama ve tanımlama sorunları. *TÜRÜK Uluslararası Dil, Edebiyat ve Halkbilimi Araştırmaları Dergisi*, 7 (16), 1-13.
- Baskın, S. (2016). Güncel Türkçe sözlük kullanıcı dostu mu?. *International Periodical for the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic*, 11 (10), 59-88.
- Baskın, S. (2017a). Sözlüklerde güvenilirlik: Türkçe sözlük'te ben, sen, o, biz, siz, onlar. *Uluslararası Türkçe Edebiyat Kültür Eğitim Dergisi*, 6 (2), 799-827.
- Baskın, S. (2017b). 5. sınıf öğrencilerinin sözlük ihtiyacı ve ortaokul sözlükleri. *Türkiye Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 21 (3) 765-789.
- Bekiroğlu, N. (2012). *Nar Ağacı*. İstanbul: Timaş Yayınları.
- Bingöl, Z. (2006). Sözlük ve sözlükçülük üzerine bir araştırma. *Akademik Bakış Dergisi*, 9, 197-207.
- Çetin, M., Yiğit, M. ve Karlı, E. (2011). *Dilde anlam ve bağlam*. 1st International Conference on Foreign Language Teaching and Applied Linguistics (1368-1372). Saray Bosna, Bosna Hersek.
- Çetinkaya, B. (2007). Bağlam içerisinde yürek ve kalp sözcükleri. *Afyon Kocatepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 9 (1), 111-134.
- Dilidüzgün, Ş. (2014). Türkçe öğretiminde sözcük öğretme yöntemlerinin yeterliliği. *Adıyaman Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 7 (17), 233-258.
- Duran, E. ve Bitir, T. (2017). Bağlam temelli kelime öğretiminin kelime kazanımına katkısı. *Uluslararası Eğitim Bilimleri Dergisi*, 4 (11) , 70-94.
- Ediger, M. (2002). Vocabulary Development and the Curriculum. *ERIC*, Belge no: 473483. s. 1-13, (internet erişim: 28.04.2021).
- Eminoğlu, E. (2010). *Türk dilinin sözlükleri ve sözlükçülük kaynakçası*. Sivas: Asitan Yayıncılık.
- Ergin, M. (2006). *Türk dil bilgisi*. İstanbul: Bayrak Basım Yayım Tanıtım.
- Göçer, A. (2001). Türk dili ile ilgili sözlüklere genel bir bakış ve günümüz ilköğretim sözlükleri. *Türk Dili Dergisi*, 598, 388-403.
- Göçer, A. (2015). Türkçe dersi metin işleme sürecinde bağlam temelli sözcük öğretimi ve etkin sözcük dağılımı oluşturmadaki işlevi. *Ana Dili Eğitimi Dergisi*, 3 (1), 48-63.
- Göçer, A. ve Karadağ, B. F. (2019). *Yabancı dil olarak Türkçe öğretiminde öğrencilerin söz varlığının sözlük okuma yoluyla geliştirilmesi*. 6. Uluslararası Multidisipliner Çalışmaları Kongresi (35-41). Gaziantep, Türkiye.
- Gündoğdu, A. E. (2012). İlköğretim altıncı sınıf Türkçe dersi sözcük öğretimi etkinliklerinin çeşitli değişkenler açısından incelenmesi. *Uluslararası Türkçe Edebiyat Kültür Eğitim Dergisi*, 1 (1), 201-217.

- Gür, T. (2014). Bağlam temelli öğretimin ilköğretim üçüncü sınıf öğrencilerine kelime öğretiminde kullanılması. *Uluslararası Türk Eğitim Bilimleri Dergisi*, 2, 242-253.
- Kara, S.(2019). Türkçe Sözlük ile Misalli Büyük Türkçe Sözlük'ün karşılaştırmalı kısa bir değerlendirmesi. *E-Şarkiyat İlmi Araştırmalar Dergisi*, 11 (2), 789-804.
- Karatay, H. (2007). Kelime öğretimi. *Gazi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 27 (1), 141-153.
- Kemiksiz, Ö. (2015). İlköğretim Türkçe sözlüklerin 7. sınıf Türkçe dersi öğrenci çalışma kitabındaki “kelimede anlam” etkinliklerinde kullanılabilirliği. *The Journal of International Educational Sciences*, 2 (5), 141-158.
- Korkmaz, Z. (1992). *Grammer terimleri sözlüğü*. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları
- Li, L. (1998). A study of dictionary use by Chinese university learners of English for specific purposes. Yayınlanmamış yüksek lisans tezi. Exeter University, Exeter.
- McCarten, J. (2007). *Teaching vocabulary: Lessons from the corpus, lessons for the classroom*. Cambridge: Cambridge University Press.
- MEB (2019). *Türkçe dersi öğretim programı (ilkokul ve ortaokul 1, 2, 3, 4, 5, 6, 7 ve 8. sınıflar)*. Ankara: MEB Yayınları.
- Maden, S. ve Demir, R. (2019). Ortaokul Türkçe Dersi Öğretim Programlarında Sözlük Kullanma Alışkanlığı Kazandırmaya Dair Tespitler. *Mersin Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 15 (2) , 419-436.
- Nunan, D. (1998), *Language Teaching Methodology*, Prentice Hall, London.
- Okur, A. (2011). İlköğretim sözlükleri üzerine. *Turkish Studies*, 6 (1), s. 1567-1583.
- Ortaylı, İ. (1987). *İmparatorluğun En Uzun Yüzyılı*. İstanbul: Hil Yayınları.
- Türk Dil Kurumu (2011). *Büyük Türkçe sözlük*. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları
- Uysal, İ. N. (2018a). Sözlükler tanıklarla daha zengin, daha işlevsel: Türkçe Sözlük'e tanık olarak katkılar. *Türk Dili*, 68 (793), 39-46.
- Uysal, İ. N. (2018b). Sözlük biliminde tanıqlama ve Salâh Birsal'in Türkçe Sözlük'e tanık olarak katkıları. *Gümüşhane Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Elektronik Dergisi*, 9 (22), 109-121.
- Üçok, N. (1947). *Genel Dilbilim (Lengüistik)*. Ankara: Ankara Üniversitesi Dil, Tarih-Coğrafya Fakültesi Yayınları.
- Vardar, B. (2002). *Açıklamalı dilbilim terimleri sözlüğü*. İstanbul: Multilingual.
- Yaman, Y. (2010). İlköğretim ikinci kademe öğrencilerinin sözlük kullanma alışkanlıkları üzerine bir değerlendirme. *Türklük Bilimi Araştırmaları*, 27, 735-751.

Yaman, H. ve Akkaya D. (2014). İlköğretim ikinci kademe Türkçe ders kitaplarında anlamı bilinmeyen kelimeler için kullanılan bağlam türleri. *İlköğretim Online*, 13 (1), 74-93.

Yıldırım, A. ve Şimşek, H. (2013). *Sosyal bilimlerde nitel araştırma yöntemleri*. Ankara: Seçkin Yayınları.

Yılmaz, E. ve Koçmar, Y. (2009). İlköğretim okulları (6., 7., 8. sınıflar) için hazırlanan Türkçe sözlüklerin Türkçe ders kitaplarındaki söz varlığını yansıtması bakımından değerlendirilmesi. *Sakarya Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 18, 79-98.

Extended Summary

Purpose

Showing the words in their context requires the use of sample sentences in vocabulary teaching. This situation also affects dictionaries and makes it compulsory for dictionaries to contain witnesses. Because dictionaries should contain testimonies in order to better understand the meanings of words (Argunşah, 2019). Testimony is a concept used in lexical science. According to Baskın (2016), witnessing is the demonstration of the meanings of words in dictionaries through the use of examples. Uysal (2018b), on the other hand, expresses witnessing as an example showing the meaning and usage of a unit in the dictionary. Accordingly, witnessing is the use of words in dictionaries in sample sentences in accordance with their meanings. The aim here is to show the meaning of the word in context through sample sentences. In this way, it is aimed for dictionary users to understand the words better.

The fact that dictionaries contain testimonials both facilitates learning the meaning of words in context and serves context-based vocabulary teaching. This situation reveals the importance of making use of testimonies in dictionaries. Göçer (2001) states that individuals should be able to recognize the subtlety and expressiveness of the Turkish language in sampling words in dictionaries. In order to achieve this, the examples to be used should be carefully selected while choosing the testimonies to be included in the dictionary.

In this study, it is aimed to contribute to the Turkish Dictionary prepared by the Turkish Language Institution with witness sentences from the works of distinguished writers of our literature due to the importance of showing the words in context. Because witnesses provide guidance in the correct use of words (Uysal, 2018b). For this purpose, sample sentences for words that do not contain witnesses are found in the Turkish Dictionary, one of the works of Nazan Bekiroğlu's *Nar Ağacı*, İhsan Oktay Anar's *Puslu Kıtalar Atlası* and İlber Ortaylı's *İmparatorluğun En Uzun Yüzyılı* and presented with the meaning of the dictionary.

Method

This research is a qualitative research using the document review technique. The data were collected from TDK Turkish dictionary (2011) with Nazan Bekiroğlu's pomegranate tree, İhsan Oktay Anar's Atlas of hazy continents and İlber Ortaylı's the longest century of Empire. In the analysis of the data of the research, descriptive analysis was used from qualitative research method types of analysis. The words that do not contain testimony sentences in the TDK Turkish dictionary (2011) are presented by matching the testimony sentences determined by document analysis technique from Nazan Bekiroğlu's *Nar Ağacı*, İhsan Oktay Anar's *Puslu Kıtalar Atlası* and İlber Ortaylı's *İmparatorluğun En Uzun Yüzyılı*

Results

In this section, testimony sentences were determined from the works of the authors determined to some words that do not have a testimony in the Turkish Dictionary of Turkish Language Association (2011) and the testimony sentences were presented together with the meanings of the words.

Constitutional:

Description: Constitutional.

Testimony: "The political ideas of the new Ottomans were mostly centered around constitutional monarchy" (Ortaylı, 1987: 212).

To contemplate:

Definition: Thinking.

Testimony: "None of them had the condition to raise their heads out of tiredness and look around, to contemplate the wisdom in this quirk of fate" (Bekiroğlu, 2012: 295).

Unusual:

Description: Out of common.

Testimony: "I asked him to check for any unusual situation in the north of Constantinople" (Anar, 2006: 178).

Conclusion and implications

Teaching words based on context provides a number of advantages to individuals. Gür (2014) stated that as a result of his study, vocabulary teaching based on context is successful and efficient; As a result of the studies of Yaman and Akkaya and Duran and Bitir (2017), it was stated that context-based vocabulary teaching provided permanent learning; As a result of Kemiksiz (2015) study, it is important to use dictionaries together with the meaning of the word in a sample sentence; As a result of his study, Göçer (2015) found that finding the words that students encountered for the first time, based on the context, would provide a permanent and usable learning. In this study, it was served to ensure the permanence of the learned words by selecting the witness sentences for the words that do not contain a witness sentence in the Turkish Dictionary.

It is an important issue to benefit from the distinguished works of our literature for the testimonial sentences to be used in dictionaries. This is true not only for native speakers, but also for those who learn Turkish as a second language. As a result of their study, Göçer and Karadağ (2019) concluded that thanks to the testimonial sentences in the dictionaries, students get to know the distinguished writers of Turkish culture. In this study, benefiting from the works of distinguished authors of our literature, we supported the development of TDK Turkish Dictionary (2011).

The last edition of TDK Turkish dictionary was made in 2011 and it is obvious that a new edition is approaching. As it is known, the Turkish language institution offers all the words contained in the Turkish dictionary simultaneously on the internet. As a result of long efforts, such studies should be used in the improvement and development of the Turkish dictionary. For this purpose, it will be an encouraging attitude for new studies to be evaluated both in the printed dictionary and in the internet environment.